

A testnevelés helye és szerepe a kultúrtörténeti folyamatban és pedagógiai tervezésben

I. Történeti áttekintés kultúrtörténeti alapon

A testnevelés kultúrtörténeti fogalom. Az emberiség kultúrtörténetének átfogó tanulmányozása során elénk tárul egy-egy kor filozófiájából, társadalmi sajátosságából kirajzolódó testkultúra.

Több aspektusból közelíthetjük meg. A test mint biológiai, fiziológiai közeg, amelynek egészsége, jól működő képessége a jobb minőségű élet kritériuma. Az egészség nem pusztán a test biológiai értelemben vett zavartalan működését jelenti, hanem némi asszociációval, az ember, mint humánus személyiségének összetettségét, komplexitását is. A testi adottságok: a formák, az erő, a mozgás szofisztikáltabb mutatói kétségkívül a kiegyensúlyozottabb, harmonikusabb, egészségesebb személyiség észlelését segítik, amely egy demokratikus társadalom építésének alappillére jelentheti.

Már az ókori görög nevelésfilozófiai koncepcióban megfogalmazódott az úgynevezett kalokagathia, vagyis az ép testben ép lélek „ideája”. A test esztétikai és egyáltalán az esztétikum átéltsajátításának hatására az ember képes felülemelkedni saját személyes világán, és megérintve, magasabb szintre emelkedve, harmonikus lelkiállással már egy nagyobb közösség, a polis tagjaként szemléli önmagát. Ez segítheti hozzá az embert ahhoz, hogy magatartásában az erkölcsi jót megvalósítsa (Puhánszky 1997). A pedagógus a grammatikai foglalkozások után rendszeresen elkísérte az arisztokratikus ifjút a palasztra, a birkózó iskolába, ahol a tornatanítás a küzdősportok (birkózás, ökölvívás), valamint a könnyűatlétika különféle ágaiban realizálódott.

A spártaiak a testi erő és ügyesség maximális kifejlesztésére törekedtek. Politikai célok alá rendelték magát az embert, akit elsősorban fizikai épsége, tökéletessége, s ezáltal katonai teljesítménye állíthatta piederestárra. A testgyakorlás szinterei katonai táborok voltak, ahol a háborús életre történő felkészülés jegyében a legváltozatosabb drasztikus módszereket alkalmazták. Évente megostorozták az ifjakat Artemisz istennő szobra előtt. A fizikai fájdalom kifejezésre juttatása megalázta őket férfiaságukban, katonai értéküket minimálisra redukálta. Szó nélkül kellett tűrni a megpróbáltatásokat. Az örökös éhezés, az időjárás viszontagságainak kitett védtelen test kínjai végigkísérték kiképzésüket.

A rómaiak zseniálisan ötvözték a harmóniateremtő kalokagathia idealizmusát a prakticista vir bonus, a jó ember eszméjével, aki ha kell jó hivatalnok, vagy éppen jó katona, aki megvédi és támogja az impérium határait.

A középkor embereszményéből, a keresztény ember képéből kirajzolódó nevelési gyakorlat az iskolákban kirekesztette a test ügyességének és erejének formálását, hiszen a lélek tökéletesedésének jórészt akadályozó közegeként tekintett rá. A lélekformáló, -nemesítő munka kivételével testmozgás nem történt a középkori kolostori, plébániai és káptalani iskolákban. A klerikus műveltség tagadta a test bármilyen és -célú tudatos fejlesztését. A világi nevelés viszont a lovagi kultúra szerves részeként foglalta magába. A lovagi ideál az athéni arisztokrácia kalokagathia eszméjéhez volt hasonlatos. Immár értékké vált a testi erő, a fejlett fizikum és a harc-edzettség. A hét lovagi készség mindegyikét magas színvonalon bírta: úszás, futás, lovaglás, vívás, vadászat, sakkozás, éneklés. Az ideális lovag odaadó, urát és hazáját feltétel nélkül szolgáló, halálmegvető bátorsággal harcoló erényei a spártai nevelés erényeit is felidéztek. Ugyanakkor a legyőzöttek iránti nagylelkűség, a gyengék gyámolítása, a női nem feltétlen tisztelete egyfajta etikai kódexként vezérelte tetteiket. Ez utóbbi már-már a gentleman embereszmény nagyvonalúságát és önzetlenségét előlegezte meg.

A reneszánsz kor embere felfedezte önmagát. A test önmagában fontos, önmagában lehet szép. Az anatómiai tanulmányok mint tudomány felértékelődtek, a test esztétikuma pedig a szobrászat és a festészet kedvenc témájává vált.

Az újkorban, az iparosodó országokban, mint például Angliában hamar ráterelődött az ember figyelme a munkabíró képességet behatároló orvosi értelemben vett egészségre. John Locke emberideálja, a gentleman nevelésekor első helyen fogalmazta meg az erős, egészséges test fontosságát, ezt követi az erényes, vallásos lélek, majd a praktikus ismeretek nélkülözhetetlensége. Az új emberideál már nem pap, nem tudós, nem katona, hanem egy olyan arisztokrata, aki egyben üzleti tevékenységet is folytat, munka jellegű tevékenységéhez szükséges a testi egészség. Bár John Locke filozófiája holisztikusabb, ő a teljes ember – aki testtel, erkölccsel és értelemmel rendelkezik – boldogulását és boldogságát helyezte a középpontba. *Gondolatok a gyermeknevelésről* című könyvében is prioritást nyer a testi nevelés. Talán nem véletlen, hiszen John Locke maga is orvos volt, és testi adottságai, gyenge fizikuma is közrejátszottak abban, hogy a testi nevelést szélesebb kontextusba helyezte. Rendkívül nagy súlyt fektetett az egészséges táplálkozásra, a mindennapos tisztálkodásra. Pusztán neveltetéséből fakadóan az egyszerű ételek fogyasztására, bő, kényelmes ruhák viselésére és a friss levegőn való gyakori tartózkodásra szorgalmazta a szülőket és gyermekeiket. Figyelme még arra is kiterjedt, hogy az angliai kutak szennyezett vize helyett gyenge sört fogyasszanak, beleértve a gyerekeket is.

Programjában egyfajta preventív szemlélet, egészségmegőrző mentalitás is körvonalazódott. Kemény fekhelyet és lyukas cipőben való járást tanácsolt. „Azt tanácsolom, hogy mossa meg a fiú minden nap hideg vízben a lábát, és legyen a cipője vékony és lyukas, hogy beengedje a vizet, ahányszor csak a közelébe fér. Ha valaki fontolóra veszi, mennyi bajt, sőt halált okozhat a láb átázása olyanoknak, akiket kényeztetve neveltek, bizonyára azt kívánja majd, bárcsak ő is mezítláb járkált volna” (Locke 1914).

A XVIII. század végi Németországban kibontakozott filantropizmus mozgalma megvívta a maga pedagógiai csatározásait elsősorban Locke szemléletére alapozva. A lemerevedett latin stúdiumok helyett praktikus ismereteket kívántak nyújtani a tanulóknak, olyan közhasznú ismereteket, amelyek 15 éves korig minden iskolába járó gyerek tananyagát behatárolják. A tananyag között megjelent az egészségtan című tantárgy is. A testi nevelés jegyében erőssé, edzetté akarták fejleszteni a tanulókat. Az edzettség megszerzésének útja-módja nem egyszerűen a torna-gyakorlatok és más sporttevékenységek gyakorlása, hanem ide sorolható a játék, a kirándulás, friss levegőn töltött egyéb gyakorlatok. Még a fúvós hangszereken való játékot is azért javasolta, mert erősíti a tüdőt, a zongora pedig az ujjak ügyességét fejleszti.

A filantropizmus nevelésügye a köztudatba, sőt a politikába is bevezette az oktatás-nevelés kérdéseit. Hamarosan uralkodók kezdtek el foglalkozni az iskola-üggyel, vagyis az iskola politikummá vált. – Magyarországon is.

A Mária Terézia által kiadott *I. Ratio Educationis* intézkedési szabályzatában szó esik a testi nevelés, a játék, a szellemi felfrissülés fontosságáról és hasznáról. A játékos foglalkozások fajtáinak kiválasztásakor ügyelni kell arra, hogy azok az életkori sajátosságokhoz alkalmazkodjanak, természetes igényeikhez illeszkedjenek, testük, szervezetük gyarapodását és megerősödését szolgálják (Puhánszky 1977).

A XIX. században a testgyakorlás, a sporttevékenységek – igaz csak kuriózum szintjén – átszöttek a szabadidős tevékenységek repertoárját is. A pihenés, a rekreáció hathatós eszközévé kezdtek válni.

Don Bosco, a XIX. századi katolikus népnevelés és szociális gondoskodás legnagyobb alakja úgy vélte, hogy a bizalom által vezérelve a nevelő teljes szabadságot ad neveltje szabadidejének eltöltésében, melynek a séta és a torna kézenfekvő formái. Az erkölcs és az egészséges élet a fegyelem fenntartásának leghatékonyabb eszköze (Németh A. 1988).

A XX. század elején fellendült gyermektanulmány, avagy a pedológia tudományrendszerbe ötvözte a gyermekről szóló anatómiai, fiziológiai, biológiai, antropológiai, etnográfiai, szociológiai és pszichológiai ismereteket. A gyermek, mint individuum került az érdeklődés középpontjába. A kísérleti pedagógia laboratóriumi eszközével mérhető, leírható, bizonyítható lett az iskolában lezajló testi és szellemi fejlődés vizsgálata.

A pedagógiai forradalom az újszerű gyermekről való gondolkodás alap-pillérévé vált. Ez a fajta szellemi stimulus, hátszél elsősorban a XX. század elején kibontakozó reformpedagógia vitorlát fesztette. E nagy ívű kortörténeti áttekintés konklúziójaként említeném, hogy a test nevelése az emberiség történetében más-más okokból kifolyólag a szellemi és erkölcsi értékek mellett – ha nem is mindig egyenrangúan – de az embernevelés autentikus eszközévé vált. Elhelyezhetjük társadalom-filozófiai, nevelésfilozófiai és oktatáspolitikai koncepciókban is – mindig is az önmagukról és társadalmukról való gondolkodás és gondoskodás stratégiájának sorába helyezhető.

Továbbiakban röviden tekintsük át, hogy a fentiekben felvillantott társadalom- és nevelésfilozófiai természetű koncepciókat hogyan aposztrofálja maga a pedagógium.

II. A testnevelés alakulása a tantervek tükrében

A testnevelés valamilyen formában történő megjelenéséről a XIX. század első felében a protestáns iskolai oktatásban olvashatunk Magyarországon a filantropizmus és francia felvilágosodás hatására. Döntően a népies jellegű játékok mozgáanyagát tartalmazzák.

Az iskolai testnevelés általános bevezetésére az 1868. XXXVIII. tc. alapján került sor. Alapgondolata a szellem és a test együttes fejlődése, fejlesztése. 1869 utáni tantervek a szabályszerű testgyakorlatok gyakorlására helyezik a hangsúlyt. Rend- és szabadgyakorlatok kerülnek előtérbe, a magasabb osztályokban pedig a szergyakorlatok. Konkrét nevelési követelmény a rend, a fegyelem, a parancsteljesítés, a feltétel nélküli engedelmesség. Az iskolai testgyakorlás célját az alábbiakban jelölték meg (Markó L. 1873):

- a) szép tartás;
- b) testi fejlődés, és egészség fejlesztése;
- c) erő és ügyesség fejlesztése;
- d) sok hasznos gyakorlatra való szoktatás;
- e) lélek, elevenség, akarat, szilárdság, megfontolás és kedv kialakítása;
- f) fegyelem, parancsteljesítés.

Az 1880-as évektől az 1905-ös tantervig nőtt a játékok és a természetes gyakorlatok szerepe. A játék lehetőséget nyújtott a tornázás alatt elsajátított erő és ügyesség alkalmazására. A játék fogalom azonban ebben az időben még magában foglalta az atlétikai jellegű mozgásokat is (Dubecz –Nagy 1984).

Az 1890-es évek elejére a tantárgyi célok között már egészségvédő gondolat is megfogalmazódott: „nevelési tornázással kell az iskolai ülésnek káros behatását ellensúlyozni” (Manrer 1899).

Az iskola megbetegítő szerepét már az 1860-as években egy Kohn nevű orvos példával bizonyította Németországban. Maga Vilmos császár is komolyan vette ezt a tendenciát, ott ellenhatásként a gimnáziumi órák számát csökkentették. Nálunk a mindennapos testnevelés szükségszerűsége vetődött fel.

Az 1905-ös népi iskolai tanterv atlétika, játék és torna bázisra épült. Átfogó nevelési koncepcióba sűrítve, célrendszere egyfajta katonai kiképzés előkészítésében körvonalazódik: „A testi nevelésnek nem lehet más célja, mint a testi, szellemi és erkölcsi egészséges életre való nevelés egyéni, társadalmi és nemzeti vonatkozásában.”

A célok között nem véletlenül szerepelt már az ifjúság életkedvének növelése, közegészségügy, honvédelem és a közgazdaság szolgálata.

Az 1925-ös tanterv a fentebb említett célok sorát kibővítette az önálló elhatározásokra és cselekvésre, egymás szeretetére és összetartozásra való nevelési célokkal az egészséges testi életre és illedelmes magatartásra való szoktatás mellett. A tanári szabadság kizárásával biztosították a testnevelés jellemformáló hatását. Óramintákkal, a konkrét gyakorlatok részletes leírásával, a helyes végrehajtás elemzésével merev határok közé szorították az iskolai testnevelést. A sport beépülése még nem történt meg, úgy vélték, a testgyakorlás léleknevesítő hatásával több annál. A sport az individuum fizikai teljesítménye. Az iskolai testneveléssel pedig mérhető a gyermek fegyelmessége és parancsteljesítésre vonatkozó készsége.

Az 1941-ben kiadott nyolcosztályos népiskolai tantervben a munkára nevelő gyakorlatok kaptak nagyobb hangsúlyt, amelyeknek feladata, hogy a tornagyakorlatokban megszerzett fizikai erőt, ügyességet, edzettséget felhasználják a gyakorlati élet követelményeinek teljesítése során. A sportágak helyet kaptak a tanórai testnevelésben.

Az 1946-os tanterv a testi nevelés célját a következőképpen fogalmazta meg: „A testi és lelki nevelés összhangjának biztosítása, értelmi, testi és lelki tulajdonságok kifejlesztése, önfegyelmre és helyes életre szoktatás, a közösségi érzés ápolása.”

Ez a tanterv kibővítette a tantárgy eddigi szűk kereteit, kitérte az iskola kapuit az eddig száműzött sportágak előtt is. Utasítás szerint az előírt tantervi anyagból teljesítménypróbát kellett a tanulóknak végrehajtani. Az elbírálás mindössze a sikeres vagy sikertelen végrehajtásra korlátozódott.

1952-ben megjelent az általános iskolák módosított testnevelés tanterve. A célok az egészségnevelés témakörét foglalták magukban, valamint a szellemi és termelőmunkára való alkalmasság és erkölcsiség megvalósítását. A tanterv a testgyakorlatok pszichofizikai képesség fejlesztő és mozgáskészség fejlesztő hatásmechanizmusán keresztül kívánta megvalósítani céljait.

A testnevelés alapelve a szervezet kondicionálása, amit gyakoroltatással magas fokra emelhetünk. Növumként értékelhető, hogy a 12. életévtől a fiúk és lányok számára külön mozgásanyagot és követelményt írt elő. Ez a testnevelés mozgásanyag viszonylagos stabilizálódását is jelentette. Nagy hiányossága, hogy pszichológiai szempontokat nem tartalmazott, a testnevelés technikai elemeire épített, a nevelő szándékú jellemformálás marginalizálásával.

A hatvanas évek célkitűzéseit a következő pontokban foglalhatjuk össze (Dubecz J. – Nagy S. 1984), amely a cselekvési szabályok rögzítésével továbbvisz az értelmes cselekvés tartományába.

A testnevelés már a kognitív szféra fejlesztési pontjait is érinti:

- a) jobb tárgyi feltételek kialakítása;
- b) a testnevelés és a sport megszerettetése;
- c) rugalmas tanterv kell, hogy a helyi lehetőségeket jobban kihasználhassák;
- d) teljesítményképes tudás biztosítása, és a tudás alkalmazására neveljünk;
- e) fokozni kell a tanulási aktivitást.

Az alsó tagozatban két új szempont kiemelése indokolt: „konkrét mozgásos feladatokkal fejlesztve készségeit, ezzel ügyességüket, cselekvés gyorsaságukat és

könnyebb erő kifejtést igénylő feladatokkal testi erejüket és állóképességüket... alakítsa ki a tanulóknak annak tudását, hogy a testnevelés egészségük és ügyességük fejlesztésének fontos eszköze.”

A felső tagozatban a tanulók tudatos helyzetfelismerő és feladatmegoldó képességének fejlődését szolgálta tágabb kontextusban a testnevelés.

Az iskolán kívüli élethez is szükséges képességfejlesztés céljait támogatta. 1963-ban a tanulók egészségügyi csoportokba való bontása életre hívta a differenciált foglalkozások lehetőségét:

- a) testnevelés óra – I. csoport;
- b) könnyített testnevelés óra – II. csoport;
- c) gyógytestnevelés óra – III. csoport;
- d) testnevelés alól felmentett – IV. csoport.

A kiegészítő anyag valamelyik testgyakorlási ág javára billentette a mérleg nyelvét, és újból hangsúlyt kapott a tanórán kívüli játék és sportfoglalkoztatás is. V. osztályban pl. 16 óra kötelező úszásoktatás bevezetését láthattuk először a tantervek sorában.

Az osztályozásban újszerű momentum jelent meg. Az értékelés paramétereit képezte a tanulók tudása, mozgásismerete és magatartása.

A sportáganként csoportosított követelmények a legfontosabb ismereteket rögzítették koncentrikusan bővülő, esetenként lineáris formában.

A tantervi utasítás módszertani segédletet adott a tantervek alapelvei jegyében történő konkrét feladatok algoritmusában. Körvonalazta továbbá azokat a metódológiai alapelveket is, amelyek átszövik a gyakorlat cselekvéssorozatát:

- a) a testnevelés órák tevékenysége örömteli, élménygazdag legyen;
- b) a tanulók tanulás iránti motiváltságának kialakítása;
- c) fizikai, fiziológiai állapothoz igazított optimális terhelés nyújtása.

Az elsajátítás folyamatában a feladat megértése, a feladat megoldásához szükséges elemi ismeretek elsajátítása felülkerekedett a technikai elemek felesleges halmozásán, sulykolásán. Az értékelés folyamatából kitörölte a csak másodpercekhez, centiméterekhez kötött tanulói teljesítmény mérését és annak alapján történő értékelését, ehelyett a tanulók önmagukhoz mérhető fejlődés volumenét kellett figyelembe venni.

Az 1973–74-es módosított tanterv lényeges koncepcionális változást nem tartalmazott. Ekkor vezették be a 3. testnevelési órát. A 3. órát tartalommal és követelményekkel kellett feltölteni, erre jó eszköz volt a játék. Annál is inkább, mert a játék fokozza a motiváltságot, növeli az aktivitást, a szabálybetartás fegyelmezettségét, a közös cél érdekében nyújtott kooperáción alapuló tevékenységet.

A fentebb bemutatott tantervi fejlődéstörténet a testnevelés tantervi célfeladat követelményrendszerében a '70-es évek végén minőségi fordulat lehetőségét szolgáltatta. Egyértelmű helyet talált a testnevelésnek a személyiségfejlesztés folyamatában. Kulcsfogalomává vált a cselekvőképesség, amely tartalmát körültekintően részletezi:

-
- a) testi képességek optimálisan fejlett színvonala;
  - b) a tantervben jelenlévő sportágak alapvető készségeinek automatizálása;
  - c) a cselekvéses feladat megoldáshoz szükséges elvek törvényszerűségek tudásszintje;
  - d) pozitív személyiségvonások kialakult volta

A cselekvőképesség tehát magában foglalta a készség-, képességfejlesztés, a mozgástörvények verbális elsajátításának és a jellemnevelés mozzanatait. A cselekvőképesség nem ragadt le az individuum fejlesztésének körében, a társadalmi feladatokra való felkészítés érdemi részét is lefedte. Lényegében a munka, a hon-védelem feladataira és az önkéntes sportolásra, egészséges életmódra kellett fel-készíteni a tanuló ifjúságot.

Ennek az összetett nevelési célnak adekvát műveltség-tartalom a sportágak egészében jelent meg. Minden egyes sportágban keressük az integráló tartalmi jegyeket, minél magasabbra, minél távolabbra, minél rövidebb idő alatt... Ezeknek a formáknak a cselekvési elvük azonosak, tipikusak. A feladat tehát abban realizálódik, hogy az általánosan jellemzőt helyezze előtérbe a cselekvéses feladatmegoldás során. Ebből adódóan a torna, az atlétika, a sportjátékok képezték a sportműveltség bázisát, ami kibővült az úszással és a téli foglalkozásokkal, legfőképp korcsolyázással.

A testnevelő tanárok szabadabb, differenciáltabb anyagkezelhetőség lehetőségehez jutottak, amit ki is használtak. A törzsanyag és a kiegészítő anyag különválása egyszerűsítette a testnevelés tanítását. A kiegészítő anyag lehetőséget adott a differenciált mozgásoktatásra.

A kötelezően választható anyag a tanári szaktudás garanciájával és a tanári szabadság garantálásával általános megfogalmazásban, utalásszerűen jelent meg. A szabadon választható anyag címszó alatt már a szabadidős sportok is tantervi rendezőelemként jelentkeztek.

A pedagógus részleges szakmai szabadsága az 1980-as évek közepétől a módszertani szabadság elismerésével legálissá vált. Az iskolák autonómiája kiérlelte a pedagógusok szakmai szabadságát, amely a helyi tantervek készítésében teljedhet ki, ugyanis a NAT csak részben kívánja szabályozni az iskolai folyamatokat.

A tervezés új műfaja, a helyi tanterv megírása előtt realizálódott egy szükséges koncepcióváltás, amelynek lényege a fejlődni képes személyiség és nem a fejlett személyiség (Mihály O.).

„Tanterveinket a gyermeki fejlődésmérés folyamatához kell igazítani. Fel kell hagynunk azzal a rossz hagyománnyal, hogy a sportágak felől tekintünk a gyermek felé, azt vizsgálva, hogy mire van szükség a sportág eredményes üzéséhez. Ehelyett a fejlődő gyermek felől kell néznünk a sportágakra azt vizsgálva, hogy a fejlődés érdekében mire van szüksége a gyermeknek, és ezt az adott sportági feladatmegoldás mennyiben támogatja.”

A felvázolt tantervi koncepciók a feladatmegoldás kész formáját, a sportágban kidolgozott technikát tanítják.

Az újkor szelleme azt kívánja, hogy a feladatmegoldásra kialakított technikát gyakoroltassuk, hagyjuk meg a gyermek számára a tapasztalás lehetőségét, maga fedezze fel a megoldást. Tehát minél több gyakorlólé helyzetbe kell vinni a tanulót, hogy kialakuljanak azok az automatizmusok, amelyek a motoros készségek dinamikus sztereotípiái alapjait adják, és biztosítják a készség plaszticitását, szituációkhoz igazgathatóságát. (*Tantervi útmutató 1-4. osztály tantervéhez*)

A transzferelv mellett az útmutató kiemeli az egyértelmű kódrendszer alkalmazását, a terminus technikus megtanulását. A tudásról történő verbális számadás, maga a tudás a feladatmegoldás katalizátora, a jó megoldások elemzése, a szabályok megfogalmazása és rögzítése eszköztárát nyújtja a feladatmegoldási sémáknak és elveknek.

Az új tanterv (NAT) a testnevelés céljainak megfogalmazásában kiemelt szerepet tulajdonít a mozgásos cselekvés biztonságának. Társadalmi és egyéni szinten is kulcskérdés a maga tartalmával: jó fizikai kondíció, regenerálódási képesség, határozottság, racionalitás. Természetesen nem rugaszkodhatunk el a motoros összetevőiről sem.

A testnevelés a testkultúra ápolását a gyermekek, fiatalok erőnléti képességének, mozgásképességének, önismeretének, önértékelésének a közösségi, szociális kapcsolatrendszerének formálásáért felelősen az egészséges életmód kialakításán keresztül végzi. Az iskolai élet különböző területeivel összhangban átfogó, holisztikus nevelési alapértékekkel szolgál.

Komplex didaktikai feladataival, készség-, képesség-, attitűdformálás, nevelési célkitűzésével az emberi lét fizikai, szellemi, érzelmi és szociális állapotának minőségét fejleszti. Az individuum jóléti állapota, kiegyensúlyozott személyisége garanciát nyújt egy demokratikus alapokon nyugvó konstruktív társadalmi élethez.

Sajnos korunk testnevelés-kultúrája éppen a jóléti állam, a fogyasztói társadalom értékvesztő világában nem a prioritások sorát gazdagítja. Az önmagunkért végzett, élményszerű mozgás nemcsak anyagi feltételekhez, tárgyi eszközökhöz kötött cselekvés, sokkal inkább gondolkodásmód, életstílus kérdése.

Felhasznált irodalom:

Dubecz József – Nagy Sándor: A testnevelés tantervi kérdései. In *A testnevelés tanítása*. 1984/4. sz.

Locke: *Gondolatok a nevelésről*, Budapest, 1914, 42. o.

Mihály Ottó: Alkura és együttműködésre alapozott iskola – Tézisek az iskola fejlesztéséhez. In *Iskola és pluralizmus*. Budapest, 1989.

Pukánszky Béla – Németh András: *Neveléstörténet*. Budapest, 1997.